

Самир Аличић, асистент-приправник
Правног факултета у Новом Саду

DE DIVERSIS REGULIS IURIS ANTIQUI (D.50.17)

Сажетак: *Титулус Дигеста De diversis regulis iuris antiqui (D.50.17)* имао је специфичан пут настанка. Он није резултат рада целе Трибонијанове комисије, већ једне подкомисије која је као помоћно средство вероватно користила посткласичне збирке регула класичних правника. Јустинијанови компилатори су појам *regula* схватили веома широко, па су у титулусу место нашле како регуле у ужем смислу, тако и многобројне максиме и понеке дефиниције класичних правника.

Кључне речи: *регуле, правна правила, Дигеста, Јустинијан, римско право.*

Увод

Последњи титулус Јустинијанових Дигеста *De diversis regulis iuris antiqui (D.50.17)* представља вероватно најзначајније поглавље огромне Јустинијанове Кодификације.

Упркос томе што се ради о тексту добро познатом истраживачима и упркос томе што је ово поглавље Дигеста имало огроман значај за даљи развој европског права, у погледу његовог настанка остало је још доста нејасноћа. Основно питање је: *на који начин су Јустинијанови компилатори извршили одабир материјала који је увршћен у ово поглавље?*

Да би се на њега одговорило треба утврдити:

Прво, који текстови су коришћени, односно из којих дела класичних правника је узет материјал и зашто и друго, шта су Јустинијанови ком-

пилатори подразумевали под појмом *regula* и који типови регула постоје у титулусу *De diversis regulis iuris antiqui*?

Материјал коришћен у изради титулуса *De diversis regulis iuris antiqui*

Из којих дела класичних правника су преузете регуле? Питање одабира материјала који је уврштен у последњи титулус Дигеста представља до сада нерешену мистерију. Нејасно је због чега су регуле у овој глави преузете само из неких књига класичних правника, а из неких не. Посебно је индикативно да у овој глави скоро да и нема фрагмената из књига регула (*libri regularum*) класичних правника, са изузетком фрагмената 100, 196 и 210 који су преузети из књига регула Гаја, Модестина и Лицинија Руфина. Како су у Дигестама чак 264 фрагмента преузета из књига регула класичних правника, нејасно је зашто се њима компилатори нису више послужили и приликом израде овог титулуса. Ово тим више када се узме у обзир да су *libri regularum* садржали већ издвојена општа правна правила, која су се без много труда могла преузети. То би свакако било много једноставније него претраживати обимну казуистичку заоставштину класичара у потрази за регулама.

У титулус је уврштен материјал од великог броја класичних правника: Паула, Улпијана, Помпонија, Гаја, Јаволена, Квинта Муција Сцеволе, Папинијана, Хермогенијана, Целза, Марцела, Модестина и Лицинија Руфина. Уочљиво је да је од Улпијана и Паула преузет веома велики број фрагмената, пропорционално знатно више него што је то случај у другим деловима Дигеста. На пример, Паул је цитиран 69 пута, а Јулијан само 6 пута, дакле скоро дванаест пута мање. У Дигестама као целини, Паул је цитиран 2011 пута, а Јулијан око 460 пута (ради се о фрагментима који се сматрају оригиналним), дакле једва око пет пута мање. Затим, у D.50.17 Улпијан је цитиран 60 пута, 10 пута више од Јулијана. У Дигестама Улпијан има 2817 фрагмената, нешто преко 6 пута више од Јулијана.¹

Затим, занимљиво је да су регуле преузете само из ограниченог броја књига појединих аутора. Нпр. од Гаја су преузети само фрагменти из Коментара градског едикта (55-56), Коментара провинцијског едикта (42, 46, 51, 57, 107, 111, 113, 122, 125, 132, 147, 158) и Књиге регула (100). Ни једно једино правило није преузето из неког од бројних других Гајевих дела ци-

---

¹ P. Pescani: *Il piano del Digesto e la sua attuazione*, *Bullettino dell' Istituto di Diritto romano „Vittorio Scialoia”*, terza serie, vol. XVI, Milano 1974., стр. 263-264.

тираних у Дигестама (Институције, Коментар Закона XII таблица, Коментар Јулијевог и Папијевог закона, *Res cottidianae*, књиге о вербалним облигацијама, манумисијама, фидеикомисима, Коментар Едикта курулског едила итд.). Већ овај пример показује да су састављачи последњег титулуса Дигеста користили мали број књига.

Најзад, уочљив је велики број двојника (*leges geminatae*), текстова који се срећу и у другим деловима кодификације. У последњем титулусу су многи текстови измењени, на тај начин да су извучени из контекста тако да је одбачено оно *enim, nam* или *quia* којим су обично овакве изреке увођене у казуистичка разматрања класичара.²

Све наведено говори да је овај титулус имао посебан пут настанка. По свему судећи, он није сачињен од читаве Трибонијанове комисије. Њега је сачинила једна подкомисија, а можда чак само један правник. Састављачи (или састављач) титулуса *De diversis regulis iuris antiqui* нису се служили свим књигама које су коришћене приликом израде Дигеста, већ су прегледали само један део богате литературе класичних правника.³

Да ли су Јустинијанови компилатори користили посткласичне збирке изрека класичних правника? Употреба ограниченог материјала за израду последњег поглавља Дигеста може се делимично објаснити тиме да у његовој изради нису учествовали сви чланови Трибонијанове комисије. Ипак, то не објашњава зашто нису у већој мери коришћене књиге регула класичних правника у којима су се правна правила могла пронаћи без труда. Можда је разлог тај што су приликом израде титулуса *De diversis regulis iuris antiqui* коришћене посткласичне збирке изрека класичних правника. Познато је наиме да су у поскласично доба прављене збирке сентенци које су биле извучене из казуистичких текстова римских правника. Можда се неке од нелогичности које запажамо у последњем титулусу Дигеста могу објаснити управо тиме што су Јустинијанови компилатори једноставно прегледали такве зборнике и искористили материјал који су они садржали.

Обратимо пажњу најпре на распоред материје у D.50.17.

Титулус почиње једним Пауловим фрагментом у коме се налази дефиниција појма *regula* (D.50.17.1). Затим следе фрагменти из *Libri ad Sabinum* (D.17.2-40), потом фрагменти из *Libri ad edictum* (D.50.17.41-57), и на крају фрагменти из тзв. Папинијанске масе, односно из књига које су

² По Стејну, ради се о чак 35 двојника. P. Stein: *Lo svolgimento storico della nozione di „regula iuris” in diritto romano*, Antologia giuridica romanistica ed antiquaria, Milano 7/1968., стр.106-107.

³ Упореди: Pescani, *ibid.*

имале научни карактер и нису представљале у стриктном смислу обраде само цивилног или само преторског права. То су нпр. *libri questionum, epistularum, regularum, definitionum, responsorum, digestorum* итд. (D.50.17.58-211). Међу ове последње уврштени су и неки томови *Libri ad edictum*. Овакав редослед био је правило и у другим титулусима Дигеста.⁴

Поставља се питање да ли се међу регулама унутар поделе по масама може уочити нека правилност?

Унутар сабинијанске масе се запажају следеће целине. На почетку, одмах након дефиниције појма *регула*, дата су правила из области права које се односи на лица (2-5). Затим следи неколико правила која би се могла сврстати у стварно и наследно право (6-13). Потом следи низ правила која махом припадају контрактном праву и квазиконтрактима (14-35). Унутар овог дела су и општа правила која се односе на тумачење изјаве воље, елементе правних послова, укључујући и оне који немају облигациони карактер, као што је на пример брак. У ствари, ради се о правилима која се односе на оно што би смо ми данас назвали „правним пословима“. Последњих пет правила међу онима која су преузета из *Libri ad Sabinum* односе се углавном на деликте и процесно право (36-40).

Мали број правила, свега 17, преузет је из едикталне масе. Регулe су преузете из коментара Улпијана, Паула и Гаја. Будући да се ради о тако малом броју правила, и с обзиром на то да преторски едикт није ни имао праву систематику будући да је материја у њему била распоређена по редоследу судског поступка, тешко је рећи да ли је у овом делу (41-57) поштована систематика Вечитог Едикта, те у ово питање нећемо улазити. У сваком случају, као и у делу у коме се налазе фрагменти из сабинијанске масе, поштован је редослед из дела класичних правника из којих су коментари преузети.

Убедљиво највећи број правила (155, дакле скоро три четвртине) преузет је из Папинијанске масе. Ово не треба да чуди. Логично је да је у делима која су имала научни карактер било највише регула. Преузети су фрагменти великог броја класичних правника, и то из разних дела. И овде се водило рачуна о редоследу томова књига из којих су регуле преузете. Осим овога, не може се запазити никаква логика у распореду фрагмената. Скоро без икаквог реда, ређају се фрагменти из разних области права.

Дакле, једино у првих четрдесет фрагмената, у којима се налазе правила преузета из сабинијанске масе, може се уочити извесна правилност. Летимичним прегледом, стиче се утисак да су фрагменти поређани по редоследу који приближно одговара институционалној систематици. То се

---

⁴ Више о распореду материје унутар титулуса Дигеста види у: F. Bluhme: *Die Ordnung der Fragmente in den Pandectentiteln*; Labeo 6/1960., стр. 50-96, 235-277, 368-404.

ипак не може назвати правом систематиком. Поједине целине нису јасно издвојене. Постоје неки делови текста где преовлађују правила из одређене правне области, али има и одступања. Ова одступања су таква да не можемо говорити о систематици у правом смислу те речи.

На пример, након првог правила из области облигационог права (50. 17. 14) следи једно правило из стварног права (50. 17. 15), а затим опет једно правило облигационог права (50. 17. 16) итд.

Ипак, постоји једна ствар која указује да је састављач овог дела титулуса настојао да постигне извесну правилност. Наиме, цитати који потичу од једног правника нису обрађени на једном месту. Тако, титулус почиње једним Пауловим фрагментом (1), затим следе три Улпијанова (2-4), па опет један Паулов фрагмент (5), па још један Улпијанов (6), па два Помпонијева (7-8), па опет један Улпијанов фрагмент (9) итд. Насупрот томе, у делу титулуса у коме су обрађени фрагменти из папинијанске масе приметна је тенденција да се на једном месту обради већи број фрагмената једног истог правника. Нпр. од 74 до 91 фрагмента се налазе Папинијанови фрагменти, који су скоро сви (са изузетком три) преузети из његовог дела *Libri questionum*. Од 184 до 191 ређа се осам фрагмената преузетих из Целзових Дигеста, и сл.

Дакле, очито да је распоређивању фрагмената у делу титулуса у коме се налазе правила преузета из коментара *ius civile*-а посвећено више пажње него у осталим. Сва је прилика да је постојала интенција да се фрагменти распореде по институционалној систематици. Што се тиче одступања, она могу бити последица тежње да се очува редослед правила из књига класичних правника из којих су правила преузета, тако што се у тексту који следи регули преузетој из одређене књиге никад не наводи регула из неког од томова који су јој претходили. Нпр. из Помпонијевих *Libri ad Sabinum* су преузети следећи фрагменти: 7.-libro III, 8.-libro IV, 11.-libro V, 14.-libro V, 18.-libro VI, 20.-libro VII, 25.- libro XI, 27- libro XVI, 36.-libro XXVII, 38.-libro XXIX.

Постоји још једна ствар која на неки начин издваја део титулуса у коме се налазе регуле цивилног права од остатка поглавља. Фрагменти из сабинијанске масе преузети из дела само три правника: Паула, Улпијана и Помпонија.

Мало је вероватно да ове специфичности потичу од Јустинијанових компилатора. Готово да је немогуће претпоставити да је Трибонијан толико уситнио посао да би поверио израду делова једног истог титулуса различитим правницима. Пре ће бити да првих 40 фрагмената Титулуса представљају у ствари скраћену верзију неког од посткласичних зборника регула, који је био сачињен по институционалној систематици, и који су

Јустинијанови компилатори једноставно преузели у скраћеној верзији. За део у коме се налазе фрагменти из едикталне масе није могуће прецизно утврдити да ли има порекло у некој ранијој збирци правила. Што се тиче правила преузетих из папинијанске масе, њихов редослед указује да су највероватније на брзину извучене из дела класичних правника и поређане по редоследу књига у којима су пронађене, без праве систематике. С обзиром на то да последњи део седамнаестог поглавља педесете књиге Дигеста указује да је рађен у журби, највероватније је тај део оригинално дело Јустинијанових компилатора. Ипак, и овде остаје нерешено питање због чега су скоро изостали цитати из збирки регула класичних правника.

Схватање појма *regula* у Дигестама и типови регула

Пре него што се позабавимо схватањем појма *regula* од стране Јустинијанових компилатора, погледајмо најпре које је лингвистичко значење овог појма у латинском језику, а затим како се развијала правна мисао о овом појму у римском праву пре Јустинијана и који типови регула постоје у титулусу *De diversis regulis iuris antiqui*.

Лингвистичко значење израза *regula* у латинском језику. Реч *regula* у најстаријем латинском језику означава „средство за повлачење праве линије, лењир“. Ова реч има исти праиндоевропски корен (*reg-*) као речи *rex*, *regio*, *rectus*, *regere* и по свему судећи, већ у најстаријем латинском означавала је један колико материјални, толико и интелектуални појам. Овим изразом се означава свако средство којим се успоставља правилност. Треба напоменути да се у индоевропским језицима по правилу оно што је *право* у физичком смислу поистовећује са оним што је *исправно* у моралном смислу. У многим модерним језицима се за право као друштвени феномен користи исти израз којим се означава и нешто што је право у физичком смислу, и те речи углавном потичу од истог праиндоевропског корена као и латинско *reg-*, келтско *ri-* или староиндијско *raj(an)*. Нпр. немачко *recht*, француско *droit*, италијанско *diritto* имају исти корен као готско *raihts* или персијско *rasta*. Исто тако, оно што је криво у физичком смислу поистовећује се са оним што је неисправно у друштвеном смислу, нпр. у француском *tordu*, *courbe*=*perfide*, *menteur*. И у српском језику очит је веза између именице *право* и прилога и придева *право*, којим се може означити правилност у физичком смислу (нпр. *права* линија) али и правилност у пренесеном значењу (имаш *право*, у *праву* си). На исти начин, криво се поистовећује са неисправним: за некога ко је учинио деликт кажемо

да је *крив*, али се исто може рећи и за линију која није *права*. И у латинском, израз *regere* може да значи владати али и повлачити праву линију. Нпр. израз *regere fines* се користи за означавање граница будућег храма или градског насеља, које обавља свештеник.⁵

Дакле, нема ништа необично у томе што се у латинском језику именицом *regula* означава како *правило*, тако и *лењир*. У оба случаја, у питању је средство којим се установљава одређена правилност.

Израз *regula* среће се често у латинским неправним изворима, у значењу мере, стандарда. У етици, *regula* је критеријум за разликовање доброг и лошег. У дијалектици, критеријум за разликовање тачног и нетачног. У реторици, модел доброг говора.

Израз *regula* по први пут се јавља у значењу детаљног правила, које се примењује на више случајева исте врсте, код граматичара у другој половини првог века пре Христа. Он подразумева граматичко правило које се примењује на велики број речи, по утврђеном моделу (нпр. промена глагола исте деклинације). Као такве, регуле се разликују од аналогича, које подразумевају сличности које се јављају код мањег броја речи.⁶

Постанак правних правила римског права. О понтификалној јуриспруденцији у најстаријем римском праву немамо много података, али нема никакве сумње да је она имала казуистички карактер. О првим правницима лаицима из преткласичног доба смо боље информисани, и знамо да су они наставили ову казуистичку традицију. Радови првих правника лаика нису научна дела у данашњем смислу. У њима се само набрајају правни случајеви, по правилу уз навођење имена странака у спору. Тек у следећој генерацији правника, на челу са знаменитим Квинтом Муцијем Сцеволом, долази до првих покушаја систематизације права и стварања општих правних принципа.⁷ У овом периоду јављају се општа правна правила која се примењују на већи број случајева исте врсте. Ипак, за њих се још не користи израз *regula*.⁸

Реч *regula* се у правнотехничком смислу, у значењу правног правила, први пут појављује у делима великог правника из Августовог доба, Лабеа.⁹ *Antistius Labeo* био је оснивач школе Прокулеанаца и велики иноватор. Помпоније каже да се Лабео бавио и другим наукама, и да је у

⁵ О овоме види више у: Е. Бенвенист: *Речник индоевропских установа*, Нови Сад 2002., стр. 256-259., посебно стр. 258.

⁶ Stein: стр. 101-102.

⁷ Stein, *op. cit.*, стр. 96-98.

⁸ Stein, *op. cit.*, стр. 100-101.

⁹ Stein, *op. cit.*, стр. 101-103.

изучавање права унео многе новине. По Помпонију, баш ово је био основ за настанак различитих школа, јер се оснивач Сабинијанске школе, Атеј Капито, за разлику од Лабеа „држао оног што му је пренето“.¹⁰

Међу новинама које је Лабео увео у изучавање права било је и разликовање *дефиниција* и *регула*. Лабео, који се бавио поред права и лингвистиком, полазећи од аналогистичких становишта, разликовао је регуле као правила нормативног карактера од дефиниција као дескриптивних одређења правних појмова. Прво правило за које је Лабео употребио израз *regula* била је позната изрека Катона Млађег, која каже да ће легат који је био неважећи у моменту састављања тестаментата остати неважећи, ма у којем моменту да је тестатор умро.¹¹ Ово правило се најпре звало *Sententia Catoniana* (нпр. Мецијан у D.35.1.86.1), а касније је понекад била квалификована и као *definitio* (D.34.7.1.pr.). *Regula Catoniana* била је за класичне правнике регула-модел на коју се угледало приликом прављења нових правних правила.¹²

Регула се у класичном праву схвата пре свега као апстракција настала из казуистике. Суштину класичног схватања појма *regula* лепо саопштава чувена Паулова дефиниција, која се налази на самом почетку титулуса Дигеста *De diversis regulis iuris antiqui*.

*Правно правило (регула) је оно што одређену ствар укратко излаже; не зато да би се из регуле изводило право, него из права које постоји настаје регула. Регула излаже ствар укратко и, како каже Сабин, она је тако рећи сажимање њене суштине, али ако се тиме поквари (сми-сао односне ствари), (регула) губи своје оправдање.*¹³

По овој дефиницији регула није оно што би смо ми данас назвали општом правном нормом. Она није норма, већ стандард. Њен значај је искључиво дидактички. Паулов израз да *ex iure quod est regula fiat* треба схватити тако да се регула изводи из казуистике. Она није норма донета са намером да важи за будућност, већ правило које казује на који се начин одређени проблеми у праву уобичајено решавају.

---

¹⁰ D. 1.2.2.47

¹¹ *Catoniana regula sic definit, quod, si testamenti facit tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum quendocum que decesserit, non valere. quae definitio in quibusquam falsa est.* (D.34.7.1.pr.)

¹² Stein, *op. cit.*, стр. 102-103.

¹³ *D.50.17.1 Paulus libro XVI ad Plautium: Regula est, quae rem quae est breviter enarrat, non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat. per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae coniectio est, quae simul cum in aliquo vitata est, perdit officium suum.*

Овакве регуле се по правилу јављају у оквиру казуистичких текстова, и наводе се углавном да би се поткрепило мишљење правника како треба решити одређени случај. Најчешће се уводе са једним *enim* или *quia*.¹⁴ Регуле се јављају и у уџбеницима права као дигресије ради појашњавања правних решења.¹⁵

У титулусу D. 50.17 имамо много примера за регуле-стандарде из класичног доба. Ево неких:

*У свим облигацијама, у којима није утврђен рок, дуг настаје одмах.*¹⁶

*Сматра се да је учињен поклон, онда када се нешто уступа а да на то нисмо обавезни ни по једном праву.*¹⁷

Овакве регуле, каквих у наведеном титулусу, али и у другим деловима Дигеста има доста, представљају леп пример регула као правничких стандарда класичног доба.

Регула као норма - *libri regularum* класичног права. Иако се регула схвата пре свега као стандард а не као норма у модерном смислу, правила старог права уживала су током класичног периода велики углед и често су сматрана за обавезујућа. У другој половини класичног доба јавља се и једно другачије схватање регула. У бројним књигама односно зборницима регула из овог периода налазимо регуле које нису употребљене да би се поједноставило градиво за потребе студената или да би се појачала аргументација мишљења правника приликом решавања појединих правних случајева, већ да би се дала основа за доношење пресуде. Ове збирке су вероватно биле намењене нижим службеницима у римској администрацији а писали су их правници запослени у царској канцеларији. Правна правила која су садржана у њима имају императивни тон и одсликавају положај њихових аутора, људи који су имали одлучујућу улогу у правном животу империје. Ове регуле више нису само слика постојећег стања у праву, већ су и средство промене права.¹⁸

¹⁴ Stein, *op. cit.*, стр. 106-107.

¹⁵ Нпр. Гај, након што је објаснио да у његово време безразложна суровост господара према робовима није допуштена, додаје: *Male enim nostro iure uti non debemus...*(G.1.53). Или, након што је објаснио да лица која се позивају на наслеђе по преторском праву не добијају наслов наследника, Гај каже: *nam praetor heredes facere non potest...* (G.3.32).

¹⁶ D.50.17.14 – Pomponius libro quinto ad Sabinum: *In omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, praesenti die debetur.*

¹⁷ D.50.17.82 - Papinianus libro nono responsorum: *Donari videtur, quod nullo iure cogente conceditur.*

¹⁸ Stein, *op. cit.*, стр. 104.

Овакве регуле су биле значајан инструмент напретка правне науке и права у Риму. О томе колики су значај имале, најбоље казује број збирки регула, чији су нам наслови познати углавном на основу инскрипција у фрагментима Јустинијанових Дигеста. Чак 364 фрагмента у Дигестама потичу из *libri regularum*, при чему треба додати да су и дела друге врсте садржала овакве регуле. У Дигестама су преузети фрагменти из књига регула Улпијана, Модестина, Гаја, Паула, Марцијана, Лицинија, Сцеволе, Лицинија Руфина, Помпонија, Нерација и Марцела. Већина од њих су били угледни класични правници. Осим што су била бројна, ова дела нису била занемарљивог обима. Из инскрипција у Дигестама види се да су скоро сва та дела вишетома. Нека су имала и десет или више књига.¹⁹

Ево једног примера регуле из последњег титулуса Дигеста која се не би могла назвати правним стандардом, већ пре детаљном нормом:

Код неких контраката долази у обзир само долус, код неких и долус и култа. Долус код ових: остава и прекаријум. Долус и култа код мандата, послуге, купопродаје, уговарања залоге, locatio conductio, затим код давања мираза, туторства и незваног вршења туђих послова: код ових се одговара и за diligentia. Код ортаклука и заједнице имовине значај имају и долус и култа. Али овако се поступа ако у конкретним уговорима није нешто изричито уговорено (било више, било мање); ту се наиме треба придржавати онога што је на почетку уговорено (уговор је наиме закон за странке), изузев онога, за шта је Целз сматрао да не важи, ако би се уговорило да се неће одговарати ни за долус. То је наиме супротно начелу bona fides, па тако и поступамо. За повреде пак и смрти животиња, које се догађају без кривице, бежања робова на које није требало пазити, разбојништва, немире, пожаре, поплаве, нападе разбојника нико не одговара.²⁰

---

¹⁹ Међу инскрипцијама у Дигестама проналазимо, на пример, ове: *Licinius Rufinus libro tertio decimo regularum (D.42.1.34)*, *Neratius libro decimo regularum (D.30.118)*, *Modestinus libro nono regularum (D.4.6.32)*.

²⁰ *D.50.17.23 - Ulpianus libro 29 ad Sabinum: Contractus quidam dolum malum dumtaxat recipiunt, quidam et dolum et culpam. Dolum tantum: depositum et precarium. Dolum et culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelae, negotia gesta: in his quidem et diligentiam. Societas et rerum communio et dolum et culpam recipit. Sed haec ita, nisi si quid nominatim convenit (vel plus vel minus) in singulis contractibus: nam hoc servabitur, quod initio convenit (legem enim contractus dedit), excepto eo, quod Celsus putat non valere, si convenerit, ne dolum praestetur: hoc enim bonae fidei iudicio contrarium est: et ita utimur. Animalium vero casus mortisque, quae sine culpa accidunt, fugae servorum qui custodiri non solent, rapinae, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus praedonum a nullo praestantur.*

Види се да у овом случају није реч о регули у изворном смислу речи. Као прво, ово није само правни стандард који би се користио у правничкој аргументацији, већ представља веома обимно и детаљно правило, које је конципирано као обавезујућа норма. И не само то. Поред императивног тона и обимности, ово није регула типа Катонијане из још једног разлога. Паул у овом тексту није дао опште правило у правом смислу, него је таксативно набројао облигације за које важе одређени основи одговорности, као што је набројао и случајеве више силе, а да при томе није ни на једном месту навео опште правило о искључењу одговорности за вишу силу.

Дефиниције и регуле. Лабеево становиште о потреби разликовања регуле и дефиниције није било општеприхваћено. Реч је пре свега о правницима сабинијанске оријентације. Они су наведена два појма користили као синониме за било какву генерализацију изведену из казуистике, без обзира да ли она има дескриптивни или нормативни карактер.²¹ Ово је навело романисте да помисле како у мисли Римљана регуле и дефиниције нису никад ни разликоване. У старијој романистици преовладало је управо овакво мишљење, које изворно потиче од Савињија. У новијој литератури преовладава мишљење, које је било изражено још у делима глосатора, да је већина римских правника класичног доба, ако не и сви, разликовала *regulae* и *definitiones*. Треба напоменути да у сачуваним изворима ова подела никад није изричито поменута, нити се о њој расправља. Ипак, на основу употребе поменутих израза је утврђено да је већина правника класичног раздобља сматрала *regulae* за различите категорије, од *definitiones* како терминолошки тако и структурално. *Definitio* је објашњење значења неког појма; *regula* је норма које је изведена на основу претходних случајева, и за разлику од дефиниције, резултат је синтезе, а не анализе. Дефиниција не може бити регула. Нпр. за Целзову дефиницију права (*Ius est ars boni et aequi*. – D.1.1.1. пр.) ни један правник не би никад рекао да је то регула. Насупрот томе регула може понекад да буде и дефиниција. Већ смо видели да је *Catoniana* у Целзовом тексту D.34.7.1. пр. квалификована и као *regula* и као *definitio*.²²

Јустинијанови компилатори изгледа да не прихватају разликовање дефиниција и регула. У титулусу Дигеста *De diversis regulis iuris antiqui* налазе се и неке праве дефиниције, попут ове:

²¹ Stein, *op. cit.*, стр. 103.

²² О разлици између регула и дефиниција у класичном праву види више у А. Carcaterra: *Le definizioni dei giuristi romani (metodo, mezzi e fini)*, Napoli 1966., стр. 23-27.; S. Riccobono: *Voce „Regulae iuris”*, *Novissimo Digesto Italiano*, Torino XV/1968., стр. 360-361.

*Наслеђе није ништа друго, него ступање у сва права која је имао оставилац.*²³

Противници регула. Упркос огромном значају регула за развој римске правне науке, оне су имале и значајан број противника међу римским класичним правницима. Већ крајем класичног доба био је не мали број правила старог *ius civile*-а које су биле застареле и превазиђене и које су представљале сметњу даљем развоју права. Чак и за чувену Катонијану Целз каже да *in quibusquam falsa est*. (D.34.7.1.pr.). Овакав став јуриспруденције није остао ограничен на теоријски план. Регулe нису никад сматране за недодирљива правна правила нити за необориве научне истине. У класично доба делатност правника је била усмерена и на изналагање конкретних решења којима су стара правила дерогирана. Ова активност је била толико изражена да неки аутори говоре о „покрету против регула“ у класичној правој науци.²⁴ Ипак, многа стара правила нису никада формално дерогирана, премда су изгубила своју вредност због веома великог броја изузетака. Осим тога, превазилажење постојећих правила обављано је постепено, у дугом временском периоду. Најзад, многе застареле регуле су заиста биле важеће на плану цивилног права, јер су биле дерогиране правилима других правних система, пре свега преторским правом, али и *ius novus*-ом принципата.²⁵

Правне максиме. Већ крајем класичног периода се примећује једна тенденција, која ће у посткласично доба постати доминантна, да се под појмом *regula* подразумевају и правне максиме. Терминолошка подела на регуле и максиме користи се у модерној науци, али је сами Римљани нису познавали. Задњих деценија класичног доба израз регула почиње да се користи и за кратке правне изреке, да би се у посткласично доба под појмом регула подразумевале без разлике како овакве кратке изреке, тако и детаљна правна правила. У класично доба су регуле представљале детаљна и добро елаборирана правна правила, која су служила пре свега да пруже ваљану аргументацију за правничко мишљење. У поскласичном периоду, међутим, под регулом се углавном подразумевају кратке изреке које су пре свега користили адвокати. Док су се у класично доба под регулама подразумевала само правила која су била плод финих научних елаборација, посткласичне регуле су било какви цитати из дела класичних правника који по мишљењу посткласичара садрже неко опште правило,

---

²³ D. 50.17.62 *Iulianus libro sexto digestorum: Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum ius quod defunctus habuerit.*

²⁴ В. Biondi: *Obietto e metodi della scienza giuridica romana*, Scritti di diritto romano in onore di Contardo Ferrini, Milano 1946., стр. 221.

²⁵ Biondi, *op. cit.*, стр. 219-223.; Riccobono, *op. cit.*, стр. 360-361.

премда често у контексту у коме су употребљене нису имале такво значење. Научна вредност ових максима углавном није велика. Осим што су лаконски формулисане, оне често имају велики број изузетака. Њихова основна сврха није била да се пружи аргументација или образложење. Оне су у ствари више доскочице него правила, и њихова сврха није аргументација него убеђивање судије, збуњивање противничке стране на суду, а можда и уверавање странке коју адвокат заступа у његову стручност. У најбољем случају, могле су бити путоказ како пронаћи детаљнију норму. Оваква деградација регула један је од најочитијих примера вулгаризације права. У складу са наведеним, у посткласично доба је видљив својеврсни „лов на регуле“, који је подразумевао претраживање класичних казуистичких текстова са циљем проналажења правних изрека. У овом периоду се за регуле проглашавају било какве изреке класичних правника, које сами њихови аутори не би никад сврстали међу правна правила.²⁶ Оваквих максима има веома много у последњем поглављу Јустинијанових Дигеста. Пример за то могу бити ове Гајеве изреке:

*У целини је садржан и део.*²⁷

*Слобода је оно што треба фаворизовати више од сих других ствари.*²⁸

Иако несумњиво лепо формулисане, оне представљају више изреке него правила.

Однос Јустинијанових компилатора према правним правилима римског права

Титулус *De diversis regulis iuris antiqui*, као и титулус *De verborum significatione* који му претходи, представљају последња два титулуса у Дигестама. Сама чињеница да се њима завршава овај огромни зборник говори да им се придавао огроман значај. Њихова улога сигурно није била само декоративна, на шта указује обимност ових поглавља. Она су била намењени пракси, као својеврстан приручник који је могао да се користи као „прва помоћ“ у решавању правних случајева. Нудила су логичка пра-

²⁶ О овим посткласичним регулама види: Stein, *op. cit.*, стр. 105-106.

²⁷ 50.17.113 Gaius libro tertio ad edictum provinciale: *In toto et pars continetur.*

²⁸ 50.17.122 Gaius libro quinto ad edictum provinciale: *Libertas omnibus rebus favorabilior est.*

вила закључивања, максиме које су се могле користити као аргументација, објашњења појединих појмова и института, али и детаљна правна правила која су се могла користити при решавању случајева. Поред декоративне функције, као леп крај једног величанственог правног зборника, и поред практичне функције, тј. примене на суду, титулус *De diversis regulis iuris antiqui* имао је још једну, не мање значајну улогу. Као што су Дигеста у целини била сачињена пре свега зато да би спасила класично право од заборављања, тако је овај титулус имао улогу да спречи да класична правна правила буду заборављена. Ова намера у потпуности је остварена. Регулe права које су још Јустинијанови компилатори сматрали старим (што се види из наслова титулуса) углавном нису ни данас изгубиле своју употребну вредност. Многе од њих нашле су место и у модерним грађанским законима, у образложењима судских одлука, у научним делима и уџбеницима. За то што је ова древна мудрост стигла до нас, имамо да захвалимo Јустинијановим компилаторима.

Ипак, у односу Јустинијанових правника према општим правним правилима видљива је извесна доза опреза. На то указује већ стављање на почетак титулуса Пауловог одређења појма регуле у коме је изражена скепса у погледу значаја оваквих правила. Јустинијанови компилатори су преузели и Јаволенов фрагмент који доводи у сумњу вредност дефиниција:

Свака дефиниција у грађанском праву је опасна, јер се лако може изиграти (употребити у супротном смислу).²⁹

Овакав став није значио прихватање идеје о праву као вештини да се у конкретном случају знађе добро и правично решење које је било владајуће у класичном праву. Скептицизам према оваквим правилима долазио је као последица чињенице да су у посткласично доба под регулама подразумеване и сентенце и изреке класичних правника које су имале велики број изузетака и чија нормативна вредност није била велика.

Закључак

Титулус Дигеста *De diversis regulis iuris antiqui (D.50.17)* имао је специфичан пут настанка. Он није резултат рада целе Трибонијанове ко-

---

²⁹ *D.50.17.202 – Iavolenus libro XI epistularum: Omnis definitio in iure civili periculosa est, parum est enim, ut non subverti potest. (D.50.17.202 - Iavolenus libro XI epistularum).*

мисије, већ једне подкомисије која је користила ограничену литературу. Врло је вероватно да је ова подкомисија користиле неке посткласичне збирке регула извучених из казуистичких дела касичних правника, а могуће је и да фрагменти од 2 до 40 из *Libri ad Sabinum* представљају скраћену верзију једног таквог зборника.

Схватање појма регула од стране Јустинијанових компилатора било је веома широко. Под овим појмом се подразумевало било какво опште правно правило, стандард или принцип. Зато су у Титулусу место нашле не само регуле као правни стандарди у смислу у којем су их схватили правници класичног периода, него и детаљнија правна правила, многе максиме, и понеке дефиниције.

Јустинијанови правници су регулама придавали одређени значај. Ипак, присутна је и одређена доза скепсе у погледу њихове употребне вредности. Ова скепса била је последица чињенице да се под регулама у Јустинијаново доба сматрају и обичне, често недовољно прецизне, изреке правника из класичног периода.

Samir Alicic, assistente aspirante
Facoltà di Giurisprudenza di Novi Sad

De Diversis Regulis Iuris Antiqui (D.50.17)

Sommario: Il titolo del Digesto *De diversis regulis iuris antiqui (D.50.17)* ha avuto una stesura particolare. Probabilmente è stato redatto da una sottocommissione, e non dalla intera commissione Triboniana. Sembra che la sottocommissione abbia usato delle compilazioni postclassiche delle regole dei giureconsulti classici. La nozione di *regula* nel pensiero dei compilatori è molto ampia. Per questo, nel Titolo hanno trovato posto non solamente le regole in senso stretto, ma anche molte massime, ed alcune definizioni.